

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2019-23-2-118-127>

УДК 373.3/.5.015.31: 17.022.1] – 047.44

ORCID ID 0000-0002-8058-1794

Олена Роговець,

кандидат педагогічних наук,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ТРЕНІНГ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА РОБОТИ У ФОРМУВАННІ В ПІДЛІТКІВ ЦІННОСТІ ЖИТТЯ

Анотація. Статтю присвячено проблемі формування цінності життя у підлітків засобами тренінгової роботи, розкрито сутність тренінгу, як форми групової роботи, яка спонукає підлітків до самостійного пошуку, вирішенню певних завдань і допомагає здійснити перехід від теоретичного рівня до прикладних знань, спрямована на самопізнання, самовизначення та самовдосконалення особистості, сприяє усвідомленню позиції вихованців, формуванню критичного мислення, умінню керувати власною поведінкою, розвитку певних якостей; спрямовує учнів до аналізу й перегляду своїх дій.

У статті розглянуто активні та інтерактивні методи, а саме: індивідуальна робота, робота в парах, робота в малих групах, робота в колі, рольова гра, створення тематичних творчих робіт, обговорення, презентація тощо.

Кожний метод передбачає вирішення конкретного завдання, специфіка якого обумовлена метою, змістом та віковими особливостями підлітків

Розглянуто специфіку роботи тренінгової групи, під час роботи в якій створюються умови, які дозволяють проявити ініціативу, творчість, самостійність і відповідальність, накопичувати особистий досвід, самостійно обирати ціннісні орієнтації.

Успішність запропонованих форм і методів забезпечується за умови дотримання особистісно орієнтованого підходу, партнерських відносин між педагогом та учнями, взаємодії на основі діалогу, коли під час інтерактивних занять вислуховується та приймається погляд кожного з учасників.

У статті представлено результати формувального експерименту щодо формування цінності життя у підлітків засобами тренінгової роботи.

Практичне значення статті полягає у використанні матеріалів в організації виховної роботи закладів загальної освіти, підготовки педагогів і педагогічної практики студентів.

Ключові слова: інтерактивні методи, підлітки, тренінг, цінність життя.

Olena Rohovets,

PhD in Pedagogy,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

TRAINING AS AN ORGANIZATIONAL FORM OF WORK IN FORMATION OF TEENAGERS' VALUE OF LIFE

Abstract. The article is devoted to the issue of formation of teenagers' value of life by facilities of training work, training essence is exposed as a form of group work, that induces teenagers to the independent search, to the decision of set tasks, and helps to carry out the transition from of the theoretical level to the applied knowledge, sent to self-knowledge, self-determination and self-perfection of personality,

assists realization of position of pupils, develop the critical thinking, ability to manage one's own behaviour, develop certain quality; directs students to the analysis and revision of the actions.

The active and interactive methods are considered in the article, namely: presentation, individual work, work in pairs, work in small groups, work in a circle, role play, creation of thematic creative works, discussion, presentation and others like that. Every method provides the decision of certain task, the specific of its realization is conditioned by the aim, maintenance and age-related features of teenagers the specific of work of training group, during work terms, that allow to display initiative, work, independence and responsibility, to accumulation of the one's own personal experience, independent making of the valued orientations.

Success of the forms and methods is provided on condition of observance of the person-cantered approach, partner relations between teacher and students; cooperation on the basis of dialogue, when during interactive classes listen to and accepted the point of view of each participants. Moreover, the results of formative experiment are presented in relation to forming of value of life for teenagers by facilities of training work. The practical value of the article consists in that her materials can be used in organization of educator's work in educational institutions, teachers training and students' pedagogical practice.

Key words: *interactive methods, teenagers, training, value of life.*

Вступ. На кожному етапі розвитку суспільства формується специфічний набір і структура цінностей, які сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів на особистісні принципи життєдіяльності. Особливості системи потреб індивіда, з одного боку, визначаються культурно-історичною системою цінностей суспільства, а з другого-визначають можливості індивіда інтеріоризувати ті чи інші елементи цієї системи. Особливості системи потреб, індивідуально-психологічні властивості людини зумовлюють певну форму інтеріоризації нею цінностей.

У розробленій Бехом концепції особистісних цінностей під цим поняттям розуміються унормовані утворення, певні приписи, що «задають необхідну чи бажану поведінку, суб'єкт-суб'єктні утворення, що належать одночасно і суб'єктові, й об'єктовому життєвому світу» (Бех, 2003, с. 278)

Цінності особистості завжди мають об'єктивний і суб'єктивний аспекти. Їх можна умовно поділити на суспільні (об'єктивовані в культурі й закріплені в різних формах суспільної свідомості) та особистісні, властиві одній конкретній людині: «...особистісні цінності можуть охоплювати як індивідуалізовані суспільні цінності, так і суто індивідуальні, унікальні для конкретної особистості (Тарновська, 2003, с. 70).

На основі аналізу теоретичних джерел визначено головне поняття дослідження – цінність життя, яке трактуємо, як виявлення ставлення особи до життя як найвищої людської цінності, що відображається в усвідомленні нею безпеки життя, пошуку сенсу життя, організації повноти життя на основі творчості та життєвого оптимізму, розвитку життєвої компетентності, створюючи для індивіда можливості гідної людської самореалізації в сучасному проблемному соціумі. У структурі цінності життя виділяємо дві головні субцінності – безпеку життя, повноту життя (Шахрай, 2017).

Питання важливості формування у підлітків цінності життя розглядаються в працях Бега (2008), Гончар (2017), Малиношевського (2017), Шахрай (2017) та інших.

Це активізує актуальність дослідження та формування цінності життя в підлітків,

усвідомленості ними цінності власного життя, розуміння можливостей власної життєдіяльності та необхідності дотримуватися її безпеки, позитивної налаштованості на спілкування з природним та соціальним довкіллям, насиченість життя діями морально-духовної спрямованості; адекватність поведінки щодо ризиків соціального та фізичного характеру; здатність задіяти ресурси (фізичні, психічні, соціальні, духовні) задля самореалізації (як людини).

Мета і завдання. Метою статті є розкриття сутності тренінгу, як форми групової роботи, яка спонукає підлітків до самостійного пошуку, вирішенню певних завдань, і допомагає здійснити перехід від теоретичного рівня до прикладних знань, спрямована на самопізнання, самовизначення та самовдосконалення особистості, сприяє усвідомленню позиції вихованців, формуванню критичного мислення, умінню керувати власною поведінкою, розвитку певних якостей; спрямовує учнів до аналізу й перегляду своїх дій.

Методи дослідження. В своєму дослідженні ми використовували інтерактивні методи виховання: рольові ігри, інсценізації, творчі завдання, вирішення ситуацій морального вибору і творчих завдань (містять більшою чи меншою мірою елемент невідомого, мають зазвичай декілька підходів виконання), які дали змогу не тільки репрезентувати теоретичні знання, а й сприяти їх прийняттю та поглибленню у процесі міжособистісного спілкування і творчого пошуку.

Дослідження проводилося в межах виконання НДР «Формування у підлітків цінності життя у взаємодії школи і сім'ї» на базі Великополовецької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I-II ступенів, ЗОШ I-III ступенів № 12 м. Києва. Їм було охоплено 240 учнів 6–9-х класів.

Результати дослідження. Тренінгова технологія вимагає використання інтерактивних методів надання інформації та закріплення певних знань. Інтерактивні методи є спеціальною формою організації пізнавальної та комунікативної діяльності, в якій людина, що навчається, залучається до групового процесу та має можливість не тільки засвоювати тематичний матеріал, а й висловлюватися з приводу того, що вона розуміє, відчуває, знає, думає по відношенню до групової діяльності.

«Інтерактивний» означає «взаємодію», тобто активну участь усіх учасників групового процесу. Якщо під час традиційного уроку активна робота учнів складала 25%, то під час тренінгу – 75%.

У процесі опанування умінням роботи в групі (команді), в учнів формувалося доброзичливе ставлення один до одного, а кожний з них мав можливість висловити свою думку. За цих умов створювалася ситуація успіху, формувалися здатності толерантного спілкування, вміння аргументувати свою точку зору, знаходити альтернативне рішення проблеми. Оскільки тільки реальне життя може повною мірою засвідчити сформованість у дитини тих чи інших здібностей соціальної поведінки і вчинкової діяльності, що видається неможливим в умовах експерименту, до змісту позаурочної виховної діяльності включали

рольові та сюжетно-рольові ігри, виховуючи ситуації.

Особливу значущість «прогривання» поведінкових моделей мало тоді, коли діти засвоювали їх на когнітивному та емоційному рівні, але не могли з тих чи інших причин безпосередньо використовувати в реальних життєвих обставинах. Це було не лише ефективним виховним засобом, а й поставало об'єктивним критерієм перевірки показників діяльнісного компонента.

Серед сучасних методів виховної роботи активно використовувався рефлексивно-експліцитний метод. Суть цього методу полягає в апелюванні до позитивного досвіду вихованця і сприяє глибинному зануренню у його самосвідомість. Цей метод може бути як самостійним, так і пронизувати інші, підсилюючи ефективність будь-якого іншого методу. За цим методом проводяться бесіди, дискусії, «мозковий штурм», педагогічні ситуації, обговорення проектної діяльності – методи реалізації інтерактивної технології виховання (Бех, 2012).

Використання цього методу дозволило педагогам і вихованцям краще зрозуміти свій внутрішній світ: емоції, почуття, мотиви, цінності, потреби, інтереси, прагнення. Вихованець як суб'єкт виховної діяльності починає добре усвідомлювати цей перерахований ряд.

Ми фіксували наступні характерологічні прояви у взаєминах педагог-вихованець: довіра педагогів щодо учнів, доброцентрованість вихованців, наявність у них благородства та самоповаги.

З метою підвищення знань підлітків щодо цінностей ми розробили і впровадили у практику тренінг **«Моє розуміння цінності життя»**.

Тренінг, як форма спеціально організованого навчання, під час якого особистість оволодіває соціально-психологічними знаннями, пізнає себе та інших людей, формує позитивну «Я» концепцію. Ця інтерактивна форма групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників групи між собою та з ведучим, є практикою психологічного впливу. При розробці тренінгу враховувалися психологічні особливості тренінгової групи.

Одним із основних завдань тренінгу «Моє розуміння цінності життя» було допомогти підлітку проявити і пізнати себе. Для цього, перш за все, дитина має прийняти і зрозуміти себе.

Підліток під час тренінгу вчився сприймати себе через призму погляду іншої людини (включався механізм зворотного зв'язку); через результати власної діяльності, оцінювання власних дій і вчинків (включався механізм самооцінки); через спостереження своїх внутрішніх емоційних станів (тобто осмислював, промовляв, обговорював з оточуючими свої переживання, емоції, відчуття, думки); через порівняння себе сьогоденного з собою вчорашнім; через порівняння себе з іншими.

Групове заняття давало можливість порівняти себе з іншими членами групи, що сприяло подоланню сором'язливості і заниженої самооцінки, зняття напруги і релаксації. Під

час і в кінці кожної гри висловлювалася подяка кожному з учасників, аналізувалися труднощі під час гри, не допускалася негативна оцінка будь-кого з учасників групи.

Суворо дотримувався неконкурентний характер відносин. У групі створювалася атмосфера довіри, психологічної безпеки, психологічний комфорт кожному її учаснику. Добиралися ігри, які виключали конкурентний характер стосунків між учасниками групи, змагань. Наголошувалася цінність, унікальність кожного учасника групи, їх відмінність один від одного.

Найефективнішими засобами, що застосовувалися в тренінгу, виявилися групові дискусії, робота в парах, трійках, групах, міні-лекції, рольові ігри, які спрямовувалися на інтенсивну фізичну взаємодію і створювали умови для гармонізації інтелектуальної і емоційної сфер дітей.

Для тренінгового заняття характерним було високе емоційне напруження, що допомагало дітям налаштуватися на відверте спілкування і розкутість у висловлюванні своїх думок. Активізація інтелектуальної сфери відбувалася завдяки використанню головної форми інтелектуальної діяльності – груповій дискусії.

Під час проведення групової дискусії проблемні підлітки мали можливість висловити свою думку з обговорюваної проблеми, вчилися формулювати думки, аргументувати бачення поставленої проблеми, сперечатися, не ображаючи опонентів, критикувати точку зору інших, не переходячи на особистості.

Після кожної рольової гри відбувалося обговорення. Підлітки ділилися враженнями стосовно того, як вони почувалися в тій чи іншій ролі, намагалися мотивувати свої вчинки. Це дало можливість розвивати у них спостережливість, навчити пояснювати поведінку інших, дивитись на міжособистісну ситуацію очима партнерів по тренінгу.

Під час тренінгу нами застосовувалися наступні інтерактивні методи роботи, а саме: дискусія, психологічні ігри та вправи, ситуаційні завдання, мозковий штурм, рольова гра, зворотній зв'язок.

Ефективна та планомірна робота тренінгу забезпечувалася дотриманням його чіткої структури і технології проведення, а саме:

Вступна частина: створювався сприятливий психологічний простір. Вироблялися, приймалися правила роботи групи. Налагоджувався прямий та зворотний зв'язок «учасник-група» та «група-учасник». Створювалися ситуації рефлексії.

Знайомство: повторювалися правила, далі була розминка. Під час знайомства називали власні імена. Кожен учасник малював себе у вигляді будь-якого образу і підписував малюнок. Уміння малювати не оцінювалося. Потім по колу учасники представляли та роз'яснювали, що зображено на малюнку. Тренер запитував, що сподівається отримати кожен учасник під час тренінгу. Під час знайомства використовували самопрезентації по принципу: «Мій найкращий друг сказав би про мене...», «Я не хочу вихвалитися, але...».

Основна: оцінювався рівень поінформованості щодо проблематики. Відбувалася

актуалізація проблеми та конкретних завдань для її розв'язання. Надавалася інформація і відбувалося засвоєння знань (вироблення вмінь аналізу проблем і ситуацій; вироблення вмінь критичного мислення і прийняття рішень; розвиток життєвих вмінь творчого і критичного мислення, співпраці та групової роботи.

Заключна: Підводилися підсумки усієї роботи. Відбувалася оцінка отриманого досвіду і налаштування на атмосферу звичайного життя. Далі проводилися вправи на рефлексію та відновлення сил дітей. Завершальним моментом було позитивно емоційно прощання учасників і тренера.

Після завершення формувального етапу експерименту проводився контрольний зріз, методика якого не мала суттєвих відмінностей від тієї, що використовувалася нами на констатувальному етапі експерименту. Це давало змогу порівняти отримані до початку та після завершення формувального етапу експерименту результати як свідчення доцільності чи низької ефективності розроблених нами педагогічних умов формування цінностей життя підлітків.

У діаграмах (рис. 1, 2) представлено рівні підлітків, які входили до експериментальної групи, де запроваджувалися розроблені нами педагогічні умови і контрольної групи, до початку експерименту і після.

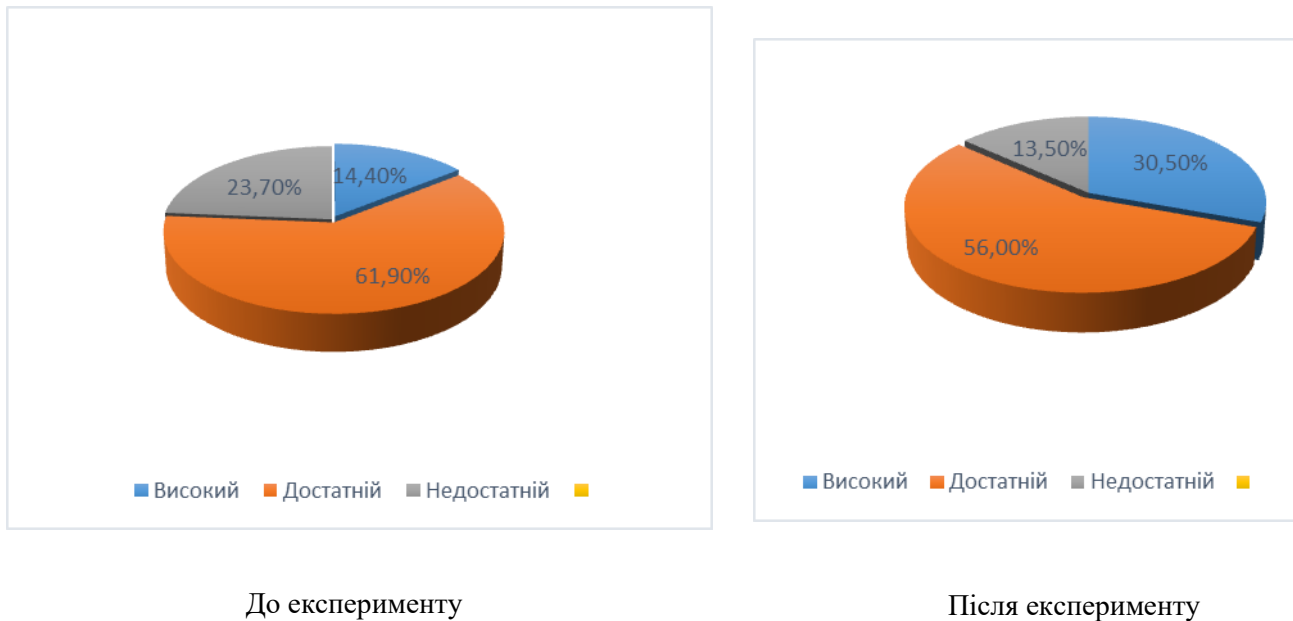

Рис. 1. Загальні рівні сформованості цінності життя у підлітків ЕГ (118 чол.).

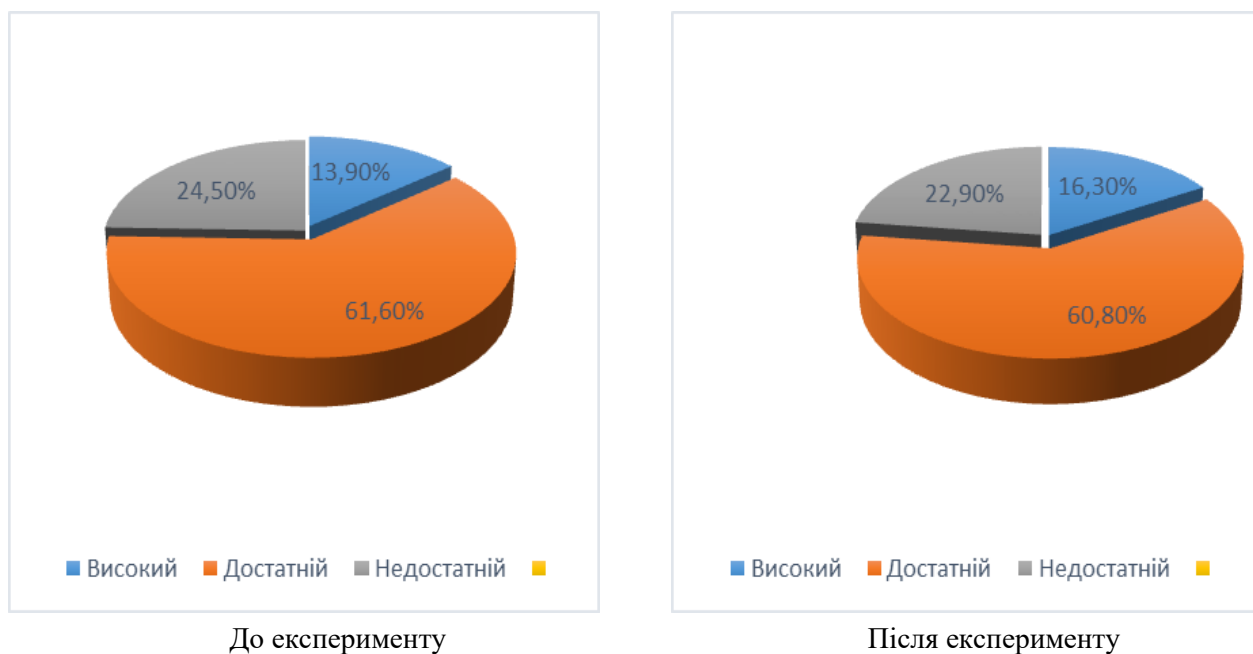

Рис. 2. Загальні рівні сформованості цінності життя у підлітків КГ (122 чол.).

Отже, данні, представлені у діаграмах засвідчують, що після завершення формувального етапу експерименту в ЕГ значно збільшилася кількість підлітків, які належали до високого рівня сформованості цінностей життя. В основному ці діти перейшли на цей рівень із середнього рівня, який, у свою чергу, поповнився за рахунок підлітків, які за результатами констатувального етапу експерименту перебували на низькому рівні сформованості цінностей життя.

Контрольні зрізи, які проводилися в контрольній групі, дали змогу виявити незначне збільшення кількості підлітків з високим рівнем сформованості цінностей життя, при цьому жодних позитивних змін не зазнали діти, які за результатами констатувального етапу експерименту були віднесені нами до низького рівня вихованості досліджуваного особистісного утворення. Тобто лише невеликий відсоток дітей, котрі перед початком роботи характеризувалися середнім рівнем, перейшов на високий рівень завдяки проведенню формування цінності життя за традиційною методикою.

Данні щодо динаміки сформованості цінності життя у підлітків до і після формувального експерименту представлені у діаграмах (рис. 3, 4).

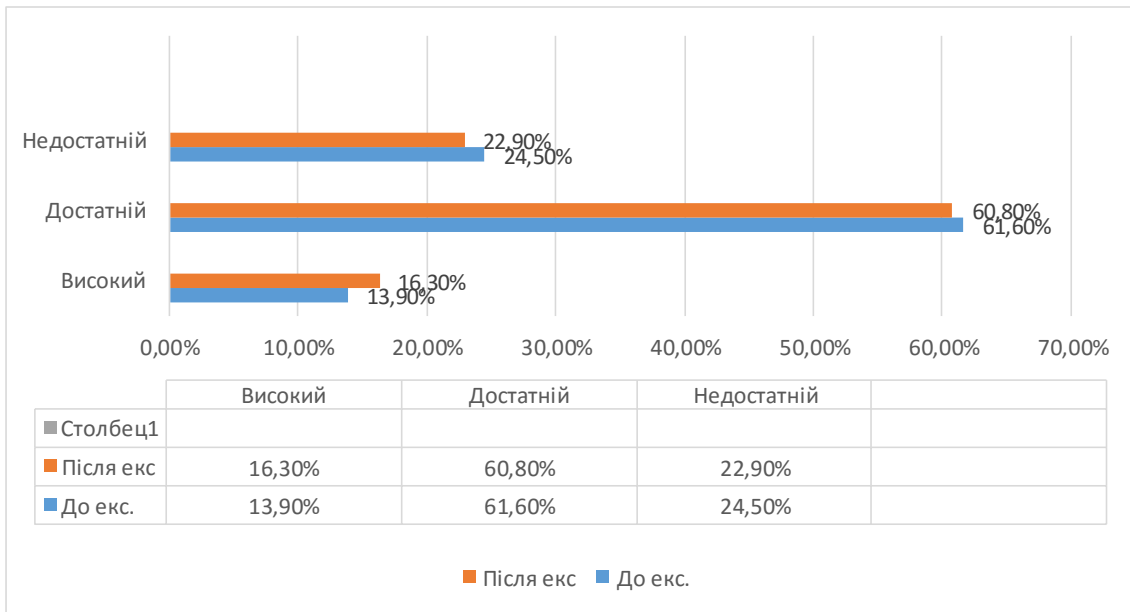

Рис. 3. Динаміка рівнів сформованості цінності життя у підлітків до і після формувального експерименту ЕГ (118 чол.).

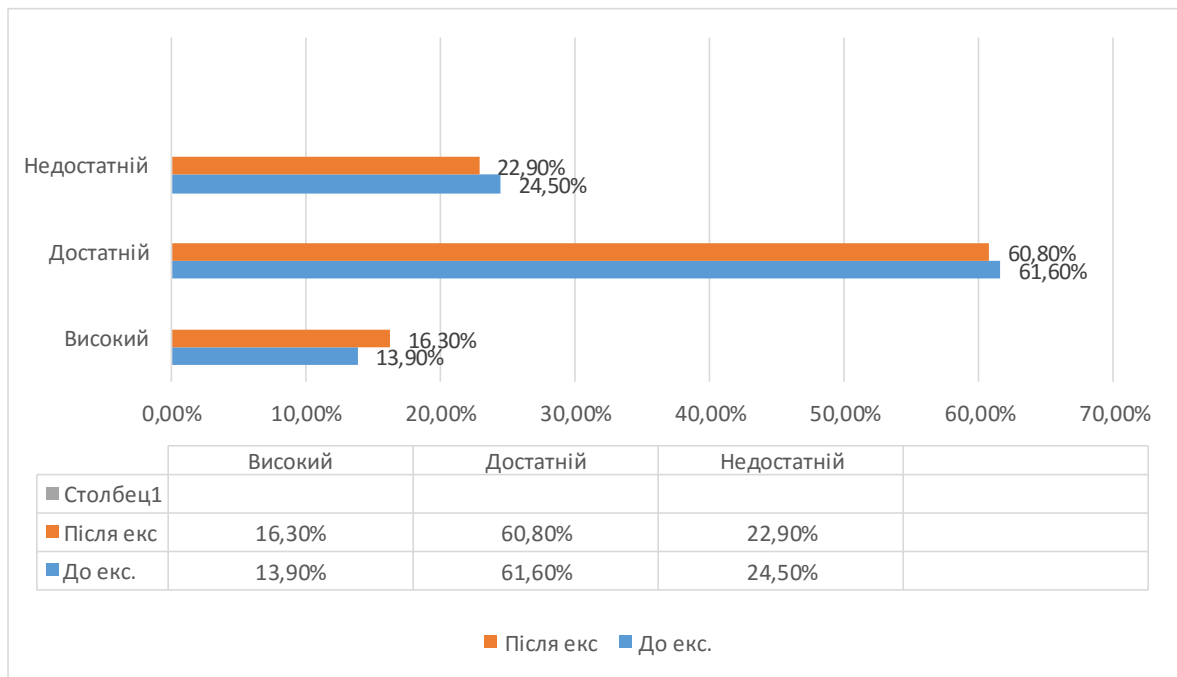

Рис. 4. Динаміка рівнів сформованості підлітків до і після формувального експерименту КГ (122 чол.).

Як видно з графіків діаграм за результатами контрольних зрізів, є позитивна динаміка щодо рівнів сформованості цінностей життя підлітків в експериментальній групі від початку і до завершення формувального етапу експерименту. У контрольній групі суттєвих позитивних змін у рівнях сформованості цінностей життя підлітків не виявлено.

Отже, можна зробити висновок про те, що розроблені та апробовані нами педагогічні умови сформованості цінностей життя підлітків довели свою ефективність.

Обговорення. Дослідники переконані в тому, що застосування інтерактивних методів у роботі з підлітками створює сприятливі умови взаємодії, які психологічно мотивують в учнів потребу висловлюватися щиро і безпосередньо, у них формується особистий досвід культури поведінки в соціальному та природному оточенні, співпраці в різних видах діяльності. (Вієвський, Лепеха, Балакірева, Дивак, Дмитришина, Жданова, Олійник, Панок, & Сидяк, 2014). Результати нашого дослідження підтверджують, що участь дітей у тренінгах розвиває у них спостережливість, навчає пояснювати поведінку інших, бачити сутність міжособистісних стосунків і розуміти партнерів по взаємодії.

Висновки. У статті висвітлюється окремі позиції педагогічної діагностики підлітків з проблеми формування цінностей життя.

Достовірність використаних методів дослідження підтверджується результатами експериментальної діяльності, порівнянням результатів дослідження з іншими вибірками, що дозволило виявити основні проблеми, тенденції та шляхи їх вирішення.

З'ясовано, що підлітки експериментальної групи, які мають високий (духовно творчий) рівень сформованості цінності життя і які були залучені до експериментальної групи на формуальному етапі дослідження, виявили якісно підвищений рівень усвідомлення відповідальності за власне життя та життя інших людей, розуміння важливості наповнення власного життя творчими заняттями, розбудови повноти життя на засадах моральності, духовності, віри, оптимізму.

Доведено, що використання під час проведення тренінгу найбільш різноманітних таких активних форм роботи, як ігри, групові дискусії, міні-лекції, психотехнічні вправи, надання свободи вибору, спонукає підлітків до самостійного пошуку, вирішенню певних завдань. Відбувається перехід від теоретичного рівня до прикладних знань, актуалізується мотивація самопізнання, самовизначення та самовдосконалення. Формується критичне мислення, уміння керувати власною поведінкою, розвиток духовно-моральних якостей, у підлітків бажання самоаналізу, що ефективно сприяє формуванню цінності життя підлітків.

Практичне значення статті полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації виховної роботи закладів загальної освіти, підготовки педагогів і педагогічної практики студентів.

Список використаних джерел

- Анн, Л. Ф. (2007). *Психологический тренинг с подростками*. Санкт-Петербург: Питер.
- Бех, І. Д. (2015). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*. Чернівці: Букрек. 1(2).
- Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості. Підручник*. Київ: Либідь.
- Бех, І. Д. (2012). Рефлексивно-експліцитний метод у вихованні особистості. *Рідна школа*, 12, 3-7.
- Вієвський, А. М., Лепеха, К. І., Балакірева, О. М., Дивак, В. В., Дмитришина, Н. А., Жданова, М. П., Олійник, І. М., Панок, В. Г. & Сидяк, С. В. (2014). *Технологія проведення профілактичного тренінгу в умовах шкільного середовища. Профілактика алкогольних та*

наркотичних проблем. Навчально-методичний посібник. Київ.

Гончар, Л. В. (2017). До проблеми формування у молодших підлітків цінності життя. *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 133-136.

Малиношевський, Р. В. (2017). Цінності життя старших підлітків як проблема педагогічного аналізу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 21(2), 20-30.

Тарновська, О. С. (2003). *Девіантна поведінка підлітків і превентивна робота*. Чернівці: Рута

Хомутиннікова, Н. Н. (2012). Комунікативні очікування молодших школярів щодо вчителя в контексті становлення їхньої «Я-концепції». *Психологія і особистість*, 1, 114–125

Шахрай, В. М. (2017). Проблема формування в підлітків цінності життя у взаємодії школи і сім'ї: концептуальні засади дослідження. *Народна освіта: електронне наукове фахове видання*, 3(33).
Взято з: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/>

References

Ann, L. F. (2007) *Psychologicheskii trening s podrostkami* [Psychological training with teenagers]. Piter.

Bekh, I. D. (2015a). *Vybrani naukovi pratsi. Vykhovannia osobystosti: Vol. 1* [Selected scientific works. Education of personality]. Chernivtsi: Bukrek.

Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personality]. Kyiv: Lybid

Bekh, I. D. (2012). Refleksyvno-eksplitsytnyi metod u vykhovanni osobystosti [The reflexive-explicit method in the education of personality]. *Ridna Shkola*, 12, 3-7.

Viiivskyj, A. M., Lepcha, K. I., Balakirieva, O. M., Dyvak, V. V., Dmytryshyna, N. A., Zhdanova, M. P., ... & Sydiak, S. V. (2014). *Tekhnolohiia provedennia profilaktychnoho treninhu v umovakh shkilnoho seredovyscha. Profilaktyka alkogolnyh ta narkotychnyh problem*. [Technology of carrying out of preventive training in conditions of school environment. Prevention of alcohol and drug problems] Kyiv.

Honchar, L. V. (2017). *Formuvannia humannykh vzaiemyn batkiv z ditmy molodshoho shkilnoho i pidlitkovoho viku* [Formation of humane relationship between parents and children of primary school and teenagers]. Odessa: NGO "Pivdenna fundatsiia pedahohiky".

Malynoshevskiy, R. V. (2017). Tsinnosti zhyttia starshykh pidlitkiv yak problema pedahohichnoho analizu [Senior teenagers' values of life as a problem of pedagogical analysis]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Vol. 21(2)* (pp. 20–30). Kyiv.

Tarnovska, O. S. (2003). *Deviantna povedinka pidlitkiv i preventywna robota* [Deviant teenagers' behaviour and preventative work]. Chernivtsi: Ruta.

Khomutonnikova, N. N. (2012). Komunikatyvni ochikuvannia molodshykh shkoliariv shhodo vchytelia v konteksti stanovlennia ikhnoi „Ya-kontseptsii“ [Communicative expectations of primary students regarding the teacher in the context of becoming their "Self-concept"] *Psykhologhiia i Osobystist*, 1, 114–125.

Shakhrai, V. M. (2017). Problema formuvannia v pidlitkiv tsinnosti zhyttia u vzaiemodii shkoly i simi: kontseptualni zasady doslidzhennia [The problem of the formation of the adolescents' value of life interaction between school and family: The conceptual basis of the study]. In *Narodna Osvita*, 3 (33). Retrieved from <https://www.narodnaosvita.kiev.ua>